

Verdwenen wereldwonderen op antieke munten: de tempel van Artemis te Efese

In de Oudheid waren er zeven bouwwerken die beschouwd werden als wereldwonderen (het antieke equivalent van een 'bucket list' voor reizigers). Welke bouwwerken er vermeld werden, verschilde van auteur tot auteur; het is pas in de renaissance dat men het eens werd. Op die definitieve lijst stonden de piramides van Egypte (vooral de piramide van Cheops), de hangende tuinen van Babylon, de tempel van Artemis te Efese, het beeld van Zeus in Olympia, het Mausoleum in Halicarnassus, de kolossos van Rhodos en de vuurtoren van Alexandrië (de Pharos).

Van de zeven is er tegenwoordig nog slechts één over: de piramiden. Twee andere werden door brand verwoest (de tempel van Artemis en het beeld van Zeus), drie stortten in door aardbevingen (de kolossos, de Pharos en het Mausoleum). Van de zevende, de hangende tuinen, is men het niet eens of die wel bestaan heeft; de antieke auteur Antipater van Sidon vermeldt in de plaats de stadsmuren van Babylon (breed genoeg voor wagenrennen).

Van slechts vier van de zeven antieke wereldwonderen zijn er afbeeldingen gekend op antieke munten. In een aantal artikelen zullen we hiervan een kort overzicht geven.

De tempel van Artemis (Diana) te Efese

1. Artemis

Artemis was de dochter van Zeus en Leto, de tweelingzuster van Apollo. Ze werd op het eiland Delos geboren.

De Grieken kenden verschillende voorstellingen van Artemis, nl.

- de tweelingzuster van Apollo, gewapend met pijl en boog die plagen en dood bracht bij mens en dier. Ze vocht mee aan de zijde van de Trojanen en was speciaal de beschermster van de jeugd en de godin van de jacht. Ze werd ook geassocieerd met de maan (Selene, Luna) en haar broer Apollo met de zon (Helios, Sol).

Fig. 1: Artemis als godin van de jacht

- de Arkadische Artemis, de godin van de nimfen.
- in Tauris bestond er ook een Artemiscultus die in de vroegste tijden gepaard ging met mensenoffers (zie Iphigeneia).

Zo komen we tot de Artemis van Efese. Ze was de Griekse versie van de Anatolische Magna Mater, de verpersoonlijking van de vruchtbaarheid en 'Alma Mater', de alvoedende kracht van de natuur. In de tempel stond haar beeld. Het is onduidelijk of de uitstulpingen op haar kleed borsten voorstellen dan wel de testikels van geofferde stieren of parels van amber. In ieder geval staan ze voor symbolen van vruchtbaarheid. Als Meesteres van de Dieren is haar kleed versierd met afbeeldingen van leeuwen, luipaarden, griffioenen, geiten, stieren en bijen.

Fig. 2: De 'zwarte' Artemis uit het Archeologisch Museum te Napels

2. Efese

Efese was de belangrijkste van de 12 Ionische steden gelegen aan de kust van Klein-Azië. Ze werd gesticht, naar men vertelt, door Cariërs en Lelegen (een vóór-indo-europees volk) en later ingenomen door Androklos, de zoon van koning Kodros. Ze lag tussen twee heuvels aan de monding van de rivier Kaystros. Ten noorden van de stad was een meer dat met de rivier in verbinding stond en zo een binnenhaven vormde. In de vlakte ten oosten van het meer en ten noordoosten van de stad stond de gevierde tempel van Artemis.

3. De tempel

De beroemde tempel – die de vierde was – werd in de 6^e eeuw vC gebouwd in opdracht van koning Kroesos van Lydië. De architecten waren Rhoikos van Samos, Chersifron van Knossos, zijn zoon Metagenes en tenslotte Demetrios en Paionios uit Efese zelf. De tempel, deze maal volledig opgetrokken in marmer, was voltooid in 440 vC. Jammer genoeg brandde de tempel in 356 vC volledig af als gevolg van brandstichting door een zekere Herostratos, die op die wijze wereldberoemd wilde worden (wat hem dus ook gelukt is). Vanaf 325 vC werd de tempel heropgebouwd.

De tempel – het Artemision – was 115 m lang en 55 m breed. Een dubbele zuilenrij van 127 zuilen van bijna 20 m hoog omringde de hal. Het voetstuk van de zuilen was met beeldhouwwerk versierd, in levendige kleuren beschilderd en getooid met metalen ornamenten. Binnenin stond een reusachtig beeld van Artemis. De tempel was een heiligdom waar dieven, buiten de wet gestelden en weggelopen slaven asiel kregen. Hij werd door talrijke pelgrims uit alle delen van de antieke wereld bezocht tot hij in 262 nC door de Goten geplunderd en in brand gestoken werd. De tempel werd heropgebouwd tot dat hij in 391 nC door de christelijke keizer Theodosius I gesloten werd. Later diende die als steengroeve voor het oprichten van andere gebouwen.

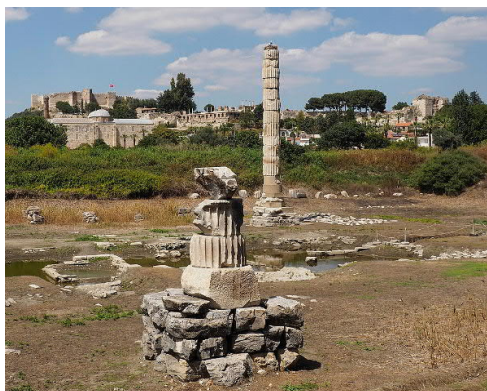
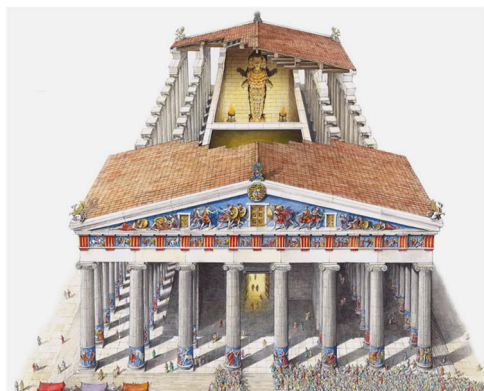

Fig. 3: Reconstructie (links) en de resten van de tempel van Artemis in Efese

4. De munten van Efese

Vanaf de tweede helft van de 6^e eeuw vC werden in Efese munten geslagen met de symbolen van de stad: de bij en het hert.

IONIË / EFESE

Tetradrachme, ca. 390-380 vC, Ag, 27 mm, 14,9 g.

Voorzijde: parelrand, E – bij – Φ

Keerzijde: half geknielt hert, kop gedraaid naar links, links palmboom, rechts in het veld KONΩN.

De bij was het symbool van Efese en het hert dat van Artemis. De bij komt ook voor op het kleed van het Artemisbeeld; een van de titels van een priester van Artemis was 'koning-bij' en van maagdelijke priesteressen 'honingbijen'. In de tempel stond er aan beide zijden van het beeld van Artemis een hert.

Het is wel opmerkelijk dat er op de munten van Efese vóór de Romeinse tijd noch de tempel noch het cultusbeeld afgebeeld worden.

Munten met het hoofd van Artemis zijn er echter wel geslagen in de 3^e eeuw vC.

IONIË / EFESE

Octobool, ca. 280-258 vC, Ag, 17 mm, 5,0 g.

Voorzijde: parelrand, hoofd van Artemis naar rechts

Keerzijde: half geknielt hert, kop gedraaid naar links, links palmboom, links en rechts naast de nek E – Φ.

In 133 vC liet Attalos III, de laatste koning van Pergamon, zijn koninkrijk (waaronder Efese) na aan Rome. Van dan af werden er munten geslagen met de afbeelding van de tempel en van het cultusbeeld. Omdat het muntoppervlak beperkt is, ging men over tot vereenvoudiging van de afbeelding. Zo werden bij de weergave van een tempel soms 4, soms 6 en soms 8 zuilen weergegeven.

Keizer Augustus (27 vC – 14 nC) liet munten slaan waarop het Artemis/Diana-altaar is afgebeeld.

IONIË / EFESE

Augustus (27 vC – 14 nC), Cistophorus, Ag, 25 mm, 12,0 g, circa 25-20 vC. RIC 482.

Voorzijde: IMP•CAE SAR Augustus blootshoofds naar rechts.

Keerzijde: AVGVSTVS altaar versierd met guirlandes en linten; op de voorzijde twee herten naar elkaar toegekeerd.

Claudius (41 nC – 54 nC), Cistophorus, Ag, 26 mm, 11,06 g, circa 50-51 nC. RIC 119.

Voorzijde: TI CLAVD CAES AVG AGRIPP AVGVSTA Claudius met Agrippina naar links.

Keerzijde: DIANA EPHESIA cultusbeeld frontaal met modius op het hoofd.

Claudius (41 nC – 54 nC), Cistophorus, Ag, 27 mm, 11,4 g, circa 41-42 nC. RIC 118.

Voorzijde: TI CLAVD CAES AVG Claudius blootshoofds naar links.

Keerzijde: DIAN EPHE cultusbeeld frontaal met modius op het hoofd in vierzuilige tempel met ionische kapitelen, 3 vensters in de fronton met 2 staande en 2 zittende menselijke figuren.

Keizer Hadrianus streefde er naar om de Griekse en de Romeinse cultuur met elkaar te verbinden en zo de eenheid van het Romeinse Rijk te bevorderen. Zo liet hij ook de Efesische Artemis op zijn munten afbeelden.

Hadrianus (117 – 138 nC), Cistophorus, Ag, 27 mm, 10,87 g, geslagen Efese na 128 nC. RIC 527.

Voorzijde: HADRIANVS AVGVSTVS P P Hadrianus blootshoofds naar rechts

Keerzijde: DIANA EPHESIA COS III, cultusbeeld frontaal met modius op het hoofd tussen 2 herten.

Variant met op keerzijde COS III.

Ag, 28 mm, 10,48 g

Hadrianus (117 – 138 nC),
Cistophorus, Ag, 28 mm, 10,83 g, ca.
138 nC. RIC 475.

Voorzijde: HADRIANVS AVG COS
III P P Hadrianus blootshoofds naar
rechts

Keerzijde: DIANA EPHESIA,
cultusbeeld frontaal met modius op
het hoofd in vierzuilige tempel met ionische kapitelen, in de fronton 2 staande en 2 zittende
menselijke figuren.

Verschillende Romeinse keizers maakten dus gebruik van de faam van de tempel van
Artemis te Efese en zijn cultusbeeld om hun munten bij het publiek bekend te maken.

In de lange rij zijn nog waard vermeld te worden: Domitianus (81 – 96 nC) en het uiterst
zeldzame muntstuk met de afbeelding van zijn vrouw Domitia (keizerin van 82 tot 96 nC)
met aan de achterzijde het cultusbeeld van de Efesische Artemis.

Domitia, echtgenote van Domitianus
(gestorven vóór 140 nC). AE 23 mm, 8,6 g,
geslagen Sebastopolis, Caria tijdens de
regering van Domitianus. RPC II, 1248
(slechts 1 exemplaar vermeld).

Voorzijde: ΔΟΜΙΤΙΑ CEBACTH.

Gedrapeerde buste naar rechts.

Keerzijde: CCBACTOΠΟΛΕΙΤΩΝ. Cultusbeeld van Artemis van Ephesus.

Referenties

Davis, N. (1967) Greek coins and cities, Spink & Son, London

Franke, P.R. (1968) Kleinasien zur Römerzeit, Verlag C.H. Beck, München

Kampmann, U. (2004) Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Gietl Verlag, Regensburg

National Geographic (2019) Éphèse, RBA Coleccionables, Barcelona

Smith, W. (1972) Classical Dictionary of Biography, mythology and geography, Seaby's
Numismatic Publications, Spink & Son, London

Stevenson, S.W. (1964) A Dictionary of Roman Coins, Seaby's Numismatic Publications,
London

Stoll, R. (2000) Architektur auf römischen Münzen, Selbstverlag, Trier

Sutherland, C.H.V. (1974) Monnaies romaines, Office du Livre, Fribourg

www.wildwinds.com

Jenny Van Rompuy & Ronny Martens